

יהדות וציונות בהשקפתה של ביאטריס וב

שנותיה של האנטי-ציונות הן כשנותיה של הציונות. ההתנגדות לציונות של היהודים ושל כאלה שאינם יהודים, מגיעה רבים, ויש מהם אף זהים עם אלו של הציונות. אמונה דתית עמוקה ואידיאולוגיה לאומית לוחטת; השקפה שכלתנית בעלת יומרה מדעית וחזון חברתי חובק-עולם; שיקולים מדיניים ואינטרסים אי-פריאליסטיים; שלילת היהדות או הערכה כלפיה; סלידה מן היהודים או חיבה אליהם — כל אלה עשויים או עלולים לשמש מניעים להשקפה ציונית או אנטי-ציונית כאחת.

עניינו של מחקר זה הנו בביאטריס וב (1858—1943), בירור השקפתה על היהדות, יחסה האנטי-ציוני וניתוח מורכבותם של מניעיו, בעוד השאלה המרכזית היא: האם היה קשר בין השניים?

ביאטריס וב לבית פוטר (Potter), היתה אחת מן הדמויות המפורסמות, המעניינות והמורכבות שבקרב השמאל האינטלקטואלי באנגליה במשך כחמישים שנה. דמות תמירה דקת-גו ושברירית, אולם בעלת רצון-ברזל ושאפתנות בלתי-נלאית. עינים שחורות, שמיות, פנים עדינים עם דוק של עצבות, שהיה בהם משום ניגוד לנטיותיה לקנאות רודנית. ראציונליסטית בהשקפת-עולמה, שהושפעה בנעוריה מתורתו הפריזיביסטי של הרברט ספנסר, וממנה עברה לאמונה בסוציאליזם בנוסח הפביאני ובסוף ימיה הפכה לחסידה של המשטר הקומוניסטי-סטאליניסטי בברית-המועצות. יחד עם זה היתה מחוננת בכשרון של אמן, נטיות רומנטיות מודחקות ואמונה דתית עמוקה, כמעט מיסטית; בעלת סגנון פיוטי ועט ארסי. אשה אשר החליטה להקדיש את כל חייה לתיקונה של החברה בגלל אהדה אל בני-אדם, שלא ידעה לרחוש כלפיהם רגשות של חמלה, אך ידעה להתנשא עליהם.

א. הבעיה היהודית

בכרך הראשון של זכרונותיה המתאפיין במידה גדושה של תיאורים חשפניים של עצמה ושל אחרים מבני-משפחתה וידידיה, תיארה ביאטריס את עצמה כמי שנת-ברכה בלידתה בסגולה של סקרנות אינטלקטואלית בלתי-נלאית ובמבנה גדושה של רצון עז, היונק את כוחו מגמישותו הגדולה. באופן זה יכלה תמיד להמשיך ולרצות,

ועם זאת לוותר על רצונה או להצניע אותו כאשר נתקלה בהתנגדות בדרכה. תכונה זו הגדירה כיכולת התגברות על-ידי כניעה, או בלשונה:

It was the 'overcoming by yielding' type of will, inherited from my father, which when I was living amid the Jews in East London, I thought I recognized as a racial characteristic.¹

הערה מפתיעה זו על מוצאה היהודי מתיחסת אמנם למסורת משפחתית בלתי-ברורה, אולם מצביעה על מודעותה לבעיה ואי-הדחקתה אל התת-מודע. עלינו לברר איפוא תחילה את הפרט הביוגרפי, ואחרי-כן לעבור לדיון בשאלת המודעות. ביאטריס פוטר (נב) נולדה בשנת 1858 כבת שמינית למשפחת פוטר (Potter). אביה, ריצ'ארד פוטר, היה איש עסקים מצליח והמשפחה השתייכה למעמד הבינוני הגבוה בחברה האנגלית. הפרט המוזר בייחוסו של אביה הוא הסיפור, שקנה לו אחיזה במשפחה, כי אמו, דהיינו — סבתה של ביאטריס, היתה מגזע היהודים.

לפי תיאורה של ביאטריס היתה הסבתא אשה גבוהה שחורת-שיער ועינים, שקראה עברית ואהבה מוסיקה. בשלב מסוים של חייה, בעודה צעירה ואם לילדים רכים, נתפסה אשה זו, שהיתה בעלת נטיות רומנטיות, לרעיון המשיחי היהודי והיא נטשה את משפחתה וברחה מביתה על-מנת להתייצב בראשם של היהודים השבים אל ארץ-הקודש, אולם הגיעה רק עד פאריס. הרפתקה זו נסתיימה לגביה בבית-מרפא לחולי-נפש, שהוצאה ממנו על-ידי בנה ריצ'ארד פוטר אחרי מות בעלה. מאז ועד יום מותה המשיכה אשה מוזרה זו לחיות בביתו של הבן.²

קורותיה של הסבתא היו כתם על תולדות המשפחה ומוצאה היה תעלומה שלא נפתרה. יש שייחסו אותו למשפחה גורמאנית עתיקה ואחרים סברו כי דם צועני זורם בעורקיה. אולם היא עצמה דבקה בעקשנות בדעה כי מוצאה יהודי.³ מסיבות שאינן ברורות קיבלה ביאטריס את הגירסה של סבתה, ומודעותה למוצאה היהודי היא החשובה לצורך ענייננו. לדעתנו עוררה אצלה תודעת מוצאה, מדי-פעם, ענין מיוחד בשאלת היהודים, אי-שקט נפשי — בכואה לדון בבעיותיהם, ותחושת מעורבות בענייניהם.

התעניינותה בעם היהודי, במיוחד בתולדותיו, קדמה לפגישתה עם היהודים במזרח-לונדון, באמצע שנות ה-80 של המאה ה-19. בשנת 1875, בהיותה נערה בת שבע-עשרה כתבה ביומנה ששני הנושאים המעניינים אותה בלימודיה הם תולדות עם ישראל והחוק האנגלי. הצירוף המוזר מוסבר על-ידה בשוני המהותי שבין שני הנושאים, המעורר סקרנותה לענין.⁴

1. Beatrice Webb, *My Apprenticeship*, London 1926, p. 53 (להלן — כל ההדגשות הן שלי [י. ג.], אלא אם כן יצוין אחרת).
2. שם, עמ' 11.
3. Kitty Muggerridge & Ruth Adam, *Beatrice Webb — A Life 1858—1943*, London 1967, p. 21.
4. *My Apprenticeship*, p. 68.

מה הניע נערה בת שבע-עשרה להתעניין בתולדות היהודים? יתכן שהושפעה מן ההילה הרומנטית ההרפתקנית אשר עטרה את סבתה, ויתכן שהגיעה לכך בגלל חינוכה הדתי. בין כה ובין כה שאלת היהודים ותולדותיהם היו ידועים לה מצעירותה. בשנים מאוחרות יותר, בהיותה כבר אשה בוגרת, שנים לא מעטות אחרי פגישתה עם יהודים במזרח לונדון — לא חדלה לגלות ענין מיוחד בגורלם. פרשת דרייפוס גרמה לה התרגשות מיוחדת. וזאת בניגוד מוחלט להעדר כל ענין בנושא מצד בעלה, סידני וב, דבר המדבר בעד עצמו.

I took a feverish interest in the Dreyfus trial — Sidney grew impatient and would not read it, but to me it had a horrible *fascination* — became a morbid background to my conscious activities.⁵

מדוע ריתקה פרשת דרייפוס את התעניינותה ולמה זה כה דיכאה את רוחה? האם בגלל מודעותה לנקודה היהודית שבעברה, ואולי משום שההתפרצות האנטי-שמית כלפי היהודים, אשר נתלוותה לעלילת הריגול שטפלו על דרייפוס, עוררה בלבה ספקות באשר ליתרונותיה של הקידמה החברתית שבה דגלה, ואכזבה מהתהליך המתמיד של שיפור טבע האדם שבו האמינה? מכל מקום, אי-אפשר ליחס את תגובתה על הפרשה אך ורק להשקפת עולמה הסוציאליסטית, שבה דבקה כבר בתקופה זו. שהרי בעלה סידני וב, שהיה בעל השקפה סוציאליסטית עמוקה ומוצקה יותר משלה, לא גילה כל ענין במשפט שגליו רגשו סביבו. מכאן שהיתה לה רגישות מיוחדת במינה לענין זה.

רגישותה לרדיפת היהודים חוזרת ומופיעה גם בהזדמנויות אחרות, הן בבואה להסביר ולנתח את אופיים, בעת שחקרה את תנאי החיים במזרח לונדון, והן כעבור 40 שנה, בשנת 1926, בוויכוח לוחט שניהלה עם ליאונארד וולף (Leonard Woolf) בשאלת הוראת הדת הנוצרית בבת-הספר. ליאונארד וולף, יהודי מומר בעל השקפת שמאלניות שלל את החינוך הדתי הניתן לילדים בבת-הספר, ואילו ביאטריס חייבה אותו. הוויכוח ביניהם היה סוער. היא היתה נרגשת ואף תוקפנית. לאחר יום רשמה ביומנה, כי שלילתו הקיצונית את הנצרות מקורה בודאי במוצאו היהודי ושלנוכח הרדיפות שהכנסיה רדפה את היהודים עד המאה ה-19, אין היא מופתעת מהתנגדותם לנצרות ואף מתפלאה שאינם שונאים את הנצרות יותר מזה.⁶

ספק הוא אם מקורם של המניעים להשקפתו האנטי-נוצרית של ל. וולף היה במוצאו היהודי או בדם היהודי שזרם בעורקיו, כדבריה Here his Jewish blood comes in, מתקבל יותר על הדעת כי השקפתו הסוציאליסטית השמאלית היא אשר

5. B. Webb, *Our Partnership*, London 1948, p. 188

6. Margaret Cole, *Beatrice Webb's Diaries 1924—1932*, London 1952, p. 131

(להלן — היומן) ראה גם הערה באותו עמוד.

קבעה כאן. אולם ביאטריס נב לא יכלה להשתחרר כנראה מ'אסוציאציות יהודיות' שהן לעיתים לענין ולעיתים שלא-לענין.⁷

לנטיותיה הדתיות-מיסטיות של ביאטריס נב נודעה השפעה מסוימת על קביעת יחסה השלילי כלפי הציונות, ובזאת ניווכח בהמשך. בשלב זה עלינו להעיר, כי עמדה שלילית זו עוררה בקירבה אי-שקט נפשי שמקורו בחשש הגלוי, שמא זו תתפרש כפועל-יוצא מיחס עוין ליהודים. מתוך כך יובן מדוע בשנת 1930 — כאשר בעלה ס. נב שהיה אז שר-המושבות, נקלע לתוך מחלוקת קשה בשאלת ארץ-ישראל, וביאטריס גילתה עמדה אנטי-ציונית בוטה — 'I admire Jews and dislike Arabs'⁸ הצהירה ביומנה. הצהרה כזו עשויה להתפרש כמו הנוסח האנטישמי הידוע — 'אחדים מידידי הטובים ביותר הם יהודים' — אילו ניתנה בפומבי. אולם משנרשמה ביומן אינטימי — גם אם נניח שיומן זה, כרבים אחרים, נכתב לשם פרסום בעתיד — היא מבטאת איזה צורך פנימי, להשקיט את המצפון המציק. בכך לא אמרנו כי לביאטריס לא היו נטיות אנטישמיות או לפחות התבטאויות מסוג זה. לשאלה זו עוד נשוב בהמשך הדברים. עתה נביא עוד הוכחה לכך, כי מצפוניה לא היה שקט בגלל עמדתה האנטי-ציונית.

בשנת 1930 נערכה הוועידה השנתית של מפלגת העבודה הבריטית. בוועידה זו נכח דב הון, שליח תנועת העבודה הארצישראלית באנגליה. במכתבו אל ב' כצנלסון, בין התיאורים על מהלך הוועידה והגעשה בה, סיפר גם על פגישה שהיתה לו עם הגב' ב' נב והנה הסיפור כלשונו: '[...] מתוך פגישות עם אנשים שונים נודע לגב' נב שיש כאן אנשים ארץ-ישראליים והיא ניגשה אלינו. שוחחנו כעשרים רגע, רוב הזמן על סתם עניינים ומקצתו על ענייני ארץ-ישראל. היא הזכירה כי היא מגזע יהודי וכי היא מעריכה ומחשיבה את היהודים'.⁹ זאת ועוד, המודעות לעוול שנעשה ליהודים, לסבל שנגרם להם על-ידי החברה הנוצרית, בתקופות שונות, הטרידה אותה תמיד ולא הניחה לה עד יומה האחרון. בשנת 1943, ימים ספורים לפני מותה, בשכבה על ערש-דווה, בתחושה ברורה של המוות הקרב, רשמה ביומנה מתוך מאמץ פיזי ושכלי עליון — את רשימתה האה-רונה. היה זה מעין חזון אפוקליפטי קודר על קץ החברה האנושית, על היעלמם המוחלט של המנצחים והמנוצחים, של הכובשים והנכבשים.

'There will be no Jews, no conquered people, no refugees'¹⁰. כאן עלינו לעורר את השאלה האם היו מחאותיה והצהרותיה על הערכתה והערה-

7. למשל בשנת 1890, אחרי פגישתה הראשונה עם בעלה לעתיד, ס' נב, היא תיארה אותו ביומנה כאיש מרשים גמוך קומה, בעל ראש גדול, מצח רחב ואף יהודי. (*My Apprenticeship*, p. 349). לעומת זאת בכרך השני של זכרונותיה שהחלה לכתוב אותו בסוף שנות ה-20 היא מתארת אותו כבעל אף רומי. זאת אולי משום שרצתה ליפות את דמותו, דבר שאינו מוטל בספק; ואולי גם מפני שחששה מפירושו אנטישמי העלול להינתן להערה כזו (*Our Partnership*, p. 5).

8. יומן, עמ' 217.

9. ד' הוז אל ב' כצנלסון, 1.7.1930, עזבון ב' כצנלסון, בית-ברל.
10. K. Muggeridge & R. Adam, *Beatrice Webb*, p. 255.

צתה את היהודים — לנוכח סבלם — פרי של הרגשה כנה, או שמא היתה זו הכרזה מן השפה ולחוץ?

האם היתה זו העמדת-פנים ונסיון, להשקיט את המצפון ולהפיג רושם שאינו נוח, או דאגה כנה ואמיתית? לשם מתן תשובה על שאלות אלו יהיה עלינו לבחון ולנתח את יחסה של ביאטריס פוטר אל היהודים בחיבורים הראשונים.

באמצע שנות ה-80 של המאה הקודמת, אחרי פרשת אהבים עם אחד המדינאים הידועים ביותר בתקופה זו, ג'וזף צ'מברלין (Joseph Chamberlain), פרשה נכזבת, לא במעט בשל אופיה העצמאי השתלטני, החליטה ביאטריס להקדיש עצמה לחקר תנאי-החיים בשכונות העוני של מזרח לונדון.

המעשה לכשעצמו, כפי שטוענות כותבות הביוגרפיה שלה, לא היתה כוונתו אקדמית, וספק אם נבע מהתעוררות מוסרית פתאומית. הטיפול בעניים לשם מתן צדקה ועזרה, בעיקר בתחום החינוך, היה חלק מן האופנה המקובלת על בנות המעמד העליון, הליברלי, לפני נישואיהן. ביאטריס בחרה בדרך מקורית; היא החליטה לחקור וללמוד את תנאי חייהם של העניים על-מנת לדעת כיצד אפשר לתקנם. היא יצאה, איפוא, אל מזרח לונדון (וייטצ'פל — Whitechapel), ושם בילתה חודשים רבים. באזור זה פגשה ב. פוטר את היהודים. היא התגוררה ביניהם, עבדה בבית-מלאכה יהודי, מתחזה כנערה מפשוטי-העם. היא ביקרה בבתיהם, נכחה בתפילה בבית-הכנסת, עקבה בענין אחרי צעדיהם הראשונים של המהגרים היהודים שהגיעו ממזרח אירופה אל נמל לונדון. היא ניסתה ללמוד את חיי האנשים במקום לפרטי-פרטים כדי להפיק מהם את מסקנותיה. בגישתה זו הושפעה ללא ספק מהסוציולוגיה הפוזיטיביסטית של מורה וידידה, הוגה הדעות המפורסם הרברט ספנסר (Herbert Spencer). עם זאת, אין לומר כי היתה נעדרת דעה קדומה כלפי היהודים בפגישתה הראשונה עמהם. כבר רמזנו כי ראשית התעניינותה בתולדותיהם קדמה לפגישה זו בעשר שנים. באותה תקופה עצמה הרבתה לקרוא בכתבי-הקודש, בד בבד עם הקלאסיקנים האנגליים והגרמניים. בחיבורה מצוי רמז כי למדה גם את ספריו של ההיסטוריון הצרפתי ארנסט רנאן. במיוחד התמקד, כנראה, עניינה בשני ספריו: 'ההיסטוריה הכללית והשיטה המשווה של הלשונות השמיות'

(Histoire générale et système comparé des langues sémitiques, 1855)

וספרו השני שהתפרסם סמוך לפגישתה עם היהודים: 'היהדות בתור גזע ובתור דת'.

(Le Judaïsme comme race et comme religion, 1883).

שלושת מקורות השפעה אלו: הקשר הרגשי אל כתבי-הקודש; שיטתו של הרברט ספנסר והשקפתו של רנאן על הגזע השמי והיהודים — הם שקבעו אצלה יחס של אפריורי לנושא מחקרה, ועוד נעמוד על כך בהמשך הדברים.

השפעות שונות אלה קבעו גם את יחסה הדר-ערכי כלפי היהודים בשני החיבורים שפירסמה בשאלה זו, במיוחד בראשון שביניהם: 'על הקהילה היהודית במזרח

לונדון.¹¹ החיבור הראשון, שהוא החשוב מבין השניים, בנושא זה, נכתב בסגנון שגישה רגשית מעורבת בו במידה יתירה. בצד הניתוח האובייקטיבי-הביקורתי של מוסדות הקהילה וסדרי חייה, קיימת גם התיחסות רגשית רומנטית אל הדת והמסורת היהודית. ליד הניתוח ההיסטורי-חברתי של המציאות היהודית במזרח-אירופה, כמעצבת האופי היהודי, מצויה גם גישה שמתלווה לה דעה קדומה, ונשמעת ממנה נימה של אנטישמיות אריסטוקרטית. יש בחיבורה הערכה רבה כלפי היהודים, אולם גם לא מעט סלידה מהם. מכאן, שכל תופעה חיובית שגילתה בארגונם המוסדי או בתכונותיהם הלאומיות, מלווה היתה גם בביקורת נוקבת ואף קטלנית.

בבואה לתאר את מוסדות הקהילה ודרך פעולתם, היא מציינת לחיוב את שיטת העזרה לעניים הנוקקים, הנהוגה בקהילה. הערכתה המיוחדת נתונה לעובדה, כי הסיוע לעניים אינו בבחינת צדקה הבאה להצילם מחרפת-רעב, אלא בעל אופי קונסטרוקטיבי, והוא נועד בעיקר לצרכי חינוך, תמיכה או הלוואה כספית לנוקקים, על-מנת שיוכלו להתבסס מבחינה כלכלית. שיטה זו לדבריה — בין אם מקורה באופיים של הנוקקים ובין אם בהשקפתם של גותני הצדקה — מונעת היווצרותו של מעמד עניים התלוי באורח קבע בחסדי הקהילה.

ב' וב' מדגישה את האופי הקונסטרוקטיבי של הסיוע היהודי כניגוד לשיטה הנהוגה במוסדות הנוצרים, שאינה אלא צדקה, הגורמת להנצחתו של מעמד עניים טפילי. אולם לשיטת הסיוע הנהוגה אצל היהודים גם פנים אחרות. הסיוע הקונסטרוקטיבי גואל אמנם את היחיד היהודי מחרפת הקיום הטפילי, אבל על-ידי כך הוא מסייע להיווצרותו של מעמד בעלי-מלאכה ועירים ועניים המתקיימים מהכנסות או משכר נמוכים ובלתי-קבועים וגורמים על-ידי-כך להורדה כללית ברמת-המחיה של הפועלים במזרח לונדון. התחרות בלתי-מרוסנת, שעניים אלה מקיימים בינם לבין עצמם ובינם לבין בני-מעמדם הלא-יהודים, מביאה נזק לכולם. אמנם, מתוך יושר אינטלקטואלי, הדגישה כי למעשה אין לה לשיטת הסיוע המקובלת על המוסדות היהודיים מנוס מן הדילמה הטראגית: עזרה קונסטרוקטיבית ליחיד מחד-גיסא ופגיעה ברבים אחרים מאידך-גיסא. אולם כאן כבר מצוי רמז לנושא שכלפיו תכוון את חיצו הביקורת הקטלנית שלה — התחרות היהודים.

בבואה לתאר את חיי התרבות והחברה ברובע היהודי היא מתרשמת מאוד מחבורות (Chevras) לומדי תלמוד, המשכימים עם שחר או מאחרים בנשף אל בתי-הכנסת הקטנים והעניים הפזורים על-פני השכונה. במיוחד עוררה את התפעלותה תפילת-השבת שבה נכחה בבית-הכנסת. מעורת-הגשים בבית-הכנסת החם והספוג

11. I. B. Potter, 'The Jewish Community', C. Booth — *Life and Labour of the People in London*, Poverty Series, Vol. 3, Chapter 3, London 1902

II. B. Potter, 'The Tailoring Trade', *ibid*, Vol. 4, Chapter 3
 מהדורה הראשונה של סדרה זו יצאה לאור ב-1889. עיקרי הדברים משני פרקים אלו התפרסמו בספרם המשותף של הזוג וב' הדמוקרטיה התעשייתית': Sidney & Beatrice Webb, *Industrial Democracy*, London 1897. ראה גם של אותם המחברים: *The History of Trade Unionism*, London 1894. מהדורה חדשה מתוקנת הופיעה בשנת 1920.

ריחות בושם השקיפה בענין על השורות הצפופות של גברים עטופי טליתות הקור-אים את התפילה בקול חרישי וחד-גוני תוך כדי נענועי גוף קצובים. אזנה היתה קשובה לזמרתו הנעימה של החזן, ולביטויי דבקות בה' שנמלטו מפעם לפעם מגרונותיהם של המתפללים.
כל אלה השרו עליה הלך-רוח חולמני-רומנטי.

...and you may imagine yourself in a far-off Eastern Land.¹²

מאותו המעמד בבית-הכנסת יצאה נפעמת ומיד עמדה על הניגוד הזועק שבין הפולחן הדתי הספוג הוד, לבין הוולגריות הארצית של שכונות העוני במזרח לונדון.

At last you step out, stilled by the heat and dazed by the strange contrast of the old world memories of majestic religion and squalid vulgarity of an East End slum.¹³

התחושה הרומנטית של ביאטריס הושפעה ללא-ספק מיחסה הנפשי העמוק אל המקרא. בחיבורה מפורטים ביטויים מקראיים שונים הבאים לתאר את היהודים: 'העם הנבחר'; 'בני-ישראל'; 'עם-הכהנים'.

בהשפעתו של א. רנאן גיבשה לה ביאטריס יחס חיובי כלפי הדת היהודית. את החיוב שבה גילתה דוקא ב'ארציותה', בכך שהיא כופה על המאמין 'שולחן ערוך' של אורתו-חיים מסודר, קבוע ומאורגן, המכשיר כל יחיד ויחיד לעמוד במבחן הקשיים של המציאות. יתירה מזו, היא הביעה הערכה כלפי העוצמה המוסרית שמגלים היהודים, במיוחד העניים שביניהם, העומדים בפני פיתויי ארגונים נוצריים מסינוריים שונים, המנסים להעבירם על דתם. היא כתבה בסרקאזם על מאמצי ארגונים כאלה במזרח לונדון, על סכומי הכסף הגדולים יחסית, שהשקיעו בפעולה זו ועל התוצאות הזעומות שהשיגו. על סמך גילויים אלה הגיעה למסקנה:

The number of converts is *infinitesimal*, a fact that throws an interesting side-light on the *moral tenacity* of the Jewish race.¹⁴

ראוי לציין כי בדברה על היהודים כיחידה אתנית, אין ביאטריס מגדירה אותם כבני הגזע השמי; לעומת זאת היא משתמשת לסירוגין בהגדרות כגון Jewish race או Hebrew race.¹⁴

דומה כי הגדרותיה הנוגעות לגזע היהודים אינן מקריות. בהשפעתו של רנאן כנראה, לא נטתה ביאטריס לראות ביהודים בני הגזע השמי דוקא, אלא בני גזעים

12. B. Potter, The Jewish Community, עמ' 170.

13. שם, עמ' 173.

14. שם, עמ' 177-178.

14. המלה race בשפה האנגלית מובנה לא רק גזע, אלא גם עם או אומה. אני נוטה לגרוס כי כוונתה היתה לגזע, בהשפעת רנאן.

אשר התערבו בהם במרוצת הדורות. יוצא איפוא, כי לא היתה שותפה לאותה הערכה שלילית לגבי היהודים כבני הגזע השמי, שהיתה מקובלת על רבים מהוגי הדעות של המאה ה-19, ואשר שימשה יסוד לאידיאולוגיה של האנטישמיות.¹⁵ אין זה אומר, כי בביאטריס לא דבקו דעות אנטישמיות, כפי שניווכח בהמשך הדברים.

בחיבורה מצוי גם תיאור רגיש ועדין של המהגרים היהודים ממזרח אירופה, המגיעים אל נמל לונדון. ביאטריס, שחינוכה ואופיה פוריטניים, אהדה במיוחד את האנשים העניים, הפשוטים, הצנועים והתמימים. לכן עוררו בלבה אהדה ושמץ של חמלה המהגרים היהודים הלבושים כאיכרים פשוטים. היא אהדה אותם על-אף שבגדיהם היו מזוהמים והופעתם החיצונית לא מרשימה. לפי תיאורה היו אלה אנשים נמוכייקומה, בעלי מצח צר, עצמות לחיים בולטות ושפתיים עבות. הנשים זכו להיבתה המיוחדת. לדעתה, הן היו יפות ועדינות למראה יותר מן הגברים. היא שמה לבה לילדים, שהיו צמודים לאמהותיהן, שפניהם הביעו בגרות בטרם-עת, עיניהם היו נוצצות ותנועותיהם זריזות. כל הציבור כולו מעורר אצלה את הרושם של עדר חיות נרדפות.

היא ידעה גם לתת תיאור אמיתי של דרך היסורים שעבר המהגר החדש בתקופתו הראשונה בלונדון, בהיותו 'ירוק' עדיין — 'A Greener'. 'ירוק' היה מנוצל ללא נקיפת מצפון על-ידי כל מיני מתווכים, סרסורים ורמאים, שהיו מוליכים אותו שולל ומנצלים את תמימותו. גם בעבודה עצמה היה מנוצל באורח מחפיר על-ידי בעלי-מלאכה או מנהלי עבודה ותיקים ממנו, עד שאזר כוח להשתחרר מהם ולהיות לעובד עצמאי.

Stamped on the countenance and bearing of the men is a look of stubborn patience; in their eyes an indescribable expression of hunted, suffering animals, lit up now and again by tenderness for the young wife or little child, or sharpened into a quick and furtive perception of surrounding circumstances. You address them kindly, they gaze at you with silent suspicion.¹⁶

15. הכוונה לחיבורו של רנאן עצמו, 'ההיסטוריה הכללית והשיטה המשווה של הלשונות השמיים' (*Histoire générale et système comparé des langues sémitiques*, 1855). ספרו של ארטור גובינו: 'על אישויון של הגזעים האנושיים' (*J.A. Gobineau, Essai sur l'inégalité des races*, 1853/5); ריכרד ואגנר: 'היהודים והמוסיקה' (*R. Wag-ner, Das Judentum in der Musik*, 1850); אויגן דירינג: 'שאלת היהודים כשאלת הגזע, המידות והתרבויות' (*E.C. Dühring, Die Judenfrage als Rassen-, Sitten, und Kulturfrage*, 1881). בעמ' 189 במאמרה מזכירה ביאטריס במפורש את רנאן ומסתמכת עליו. בהערה המופיעה בסוף העמוד נרמז, כי הכירה את דעותיו של ר' ואגנר בשאלת היהודים.

16. B. Potter, 'The Jewish Community', עמ' 183. תיאורה של ביאטריס פוטר קרוב לתיאורים המתפרסמים במחקר חדש על חיי היהודים במזרח לונדון. ראה: William J. Fishman, *East-End Jewish Radicals, 1875—1914*, London 1975; Lloyd P. Gartner, *The Jewish Immigrant in England 1870—1914*, London 1960

גם כאן, לנוכח קבוצת המהגרים היהודים, כמו במעמד תפילת-השבת בבית-הכנסת, היא עוברת מיד להשוואה עם המציאות במזרח-לונדון. שם התחלף אצלה רגש ההתפעלות מן הפולחן הדתי בתחושת רתיעה לנוכח ההזנחה של הרובע ואילו כאן פינתה החמלה כלפי המהגרים את מקומה לסלידה בפני ההופעה של וולגאריות יהודית. כניגוד לתיאור הקודם של נשי המהגרים העדינות, הלבושות בגדי איכרים פשוטים והאוחזות בידי ילדיהן, היא מתארת דמות של אשה, בתו של אחד המהגרים, הבאה לקבל את פני הוריה. זהו יצור קולני, הדובר אנגלית קלוקלת, שטעמו זול ולבושו ראוותני כשל מוקיון. ביאטריס האריסטוקרטית ובעלת הטעם המעודן, חורצת דין שני המעמדים לחיוב ולשלילה. כאריסטוקרטית היא נמשכת אל הדת המלכותית ומתיחסת בחמלה מסוימת אל פשוטי-העם, המהגרים המסכנים; ואותה שעה עצמה היא גם סולדת מן הוולגאריות על ביטוייה השונים. האריסטוקרטיות היא איפוא מפתח נוסף להבנת יחסה אל היהדות וגם אל הציונות.

היהודים מעוררים לא רק רגש התפעלות או חמלה, אלא אף זוכים מפיה להערכה רבה מאוד — כציבור יהודע להיאבק על קיומו. ביאטריס הפוזיטיביסטית, חניכתי וחביבתו של הרברט ספנסר, לא יכלה שלא להעריך בהתפעלות את כושר הקיום והחיות שהיהודים גילו במשך הדורות, על-אף הרדיפות וההפלות שמהן סבלו. היא נתנה את דעתה לחייהם של יהודי מזרח אירופה תחת שלטונו הרודני של הצאר הרוסי. יהודים אלה, כתבה, התרבו על-אף תנאי הדיכוי וההפליה שבהם חיו; מניינם עלה למליונים, ואף הצליחו להדור ולהשתלט על כל אותם ענפים בכלכלה שבהם הותרה התחרות היהודית על-פי החוק. תופעה זו הגה הוכחה היסטורית נוספת לחוסר הצלחתן של ההגבלות החוקיות וההפלות למיניהן וגם של הרדיפות הדתיות והפגיעות הפיזיות, להתמודד עם הכשרון היהודי:

Once again in the History of the world, penal legislation has proved a powerless weapon against the superior mental equipment of the Jew.

אולם תוצאותיו של כשלון זה לא היו חיוביות כלל וכלל לנוצרים ויהודים כאחד. ההפליה והדיכוי, אשר לא הצליחו להגביל ולרסן את המרץ והפעלתנות היהודית גרמו למעין 'נקמת היהודים' בנוצרים.

[...] it has simply forced the untiring energies of the Hebrew race into low channels of *parasitic activity*, undermining the morality and well-being of their Christian fellow-subjects.¹⁷

עתה, משנתברר לממשלה הרוסית ולאוכלוסייתה מה מידת הגוק המוסרי שהיהו-דים גורמים להם, ובהעדר רצון להעניק להם אמצעיפציה מוחלטת, שינתה תכסיסה

17. שם, עמ' 180.

ועוררה גל של פוגרומים אכזריים על-מנת לגרש את היהודים. מעתה הם זורמים בהמוניהם מערבה. והם, בני העם הנבחר' כלשונה, באים אל המערב שדודים, מבוהלים עד מוות ומושפלים, וכל רכושם אינו אלא הכשרון של הערמה על החוק ומידה של בוז כלפי הנוצרים ופחד מפניהם. המהגרים היהודים ממזרח-אירופה, טענה ביאטריס, אינם רק אנשים מבוהלים פליטי פוגרום, אלא גם, ובעיקר, בני-אנוש, אשר אופיים עוצב במשך דורות על-ידי חיים של בידוד מוחלט מסביבתם הלא-יהודית. בידודם החברתי גרם להתלכדותם הפנימית, המופנית כלפי-חוץ, בקהילותיהם. השפלתם הדתית הביאה להיזוק אמונתם ודבקותם באלוהים.

חייהם התנהלו בקרב אוכלוסיה נעדרת השכלה ונחשלת מבחינה תרבותית, ומשום כך, וכן משום היותם נתונים להפליה מתמדת מצד השלטון לגבי אפשרויותיהם לרכוש לעצמם השכלה חילונית, פנו היהודים אל לימוד ספריהם המקוריים: הברית-הישנה ובעיקר — התלמוד. בתנ"ך הם מצאו, לדעתה, גוחם לסבלם בהבטחה כי הם יהיו בעתיד במרכז הבריאה; ואילו בתלמוד — את הדרך והאמצעים להתגבר על המכשולים העומדים בפניהם בחיי יום-יום בהווה.

למעלה מעשרים שנה לפני ורנר זומבארט,¹⁸ הצביעה ביאטריס על העיסוק בתלמוד כעל הכשרה שכלית ורוחנית ראשונה במעלה, של היהודי בהתמודדות עם המציאות. התלמוד בשביל היהודי הוא ספר-חוקים מושלם ומקיף, והוא אינו מכיר בשום חוק אחר ואף לא בהתחייבויות כלשהן. חוקי הנוצרים לגביו, אינם אלא מערכת תקנות שניתן לקיים או לעקוף, לבטל או לנצל, הכל בהתאם לאפשרויות של השעה. תנאי הסביבה הם אשר עיצבו את דמותם מבחינה גופנית ונפשית כאחת — לטוב ולרע. לדעתה:

The Polish or Russian Jew represents to some extent the concentrated essence of *Jewish virtue and Jewish vice*; for he has in his individual experience epitomized the history of his race in the Christian world.¹⁹

אולם מתוך זהירות ויושר אינטלקטואלי וברוח ההשקפה שתנאי הסביבה מעצבים את אופיו של האדם, הוסיפה מיד והסבירה, כי בתחום זה אין בכוונתה לכלול אותם יהודים אשר חיו במשך דורות בתנאי החירות ורמת-התרבות של אנגליה. לפיכך אין לראות בתיאור חיי היהודים במזרח לונדון תמונה כללית של הקהילה היהודית בארץ זו. על-כן הקפידה לחזור ולציין בחיבורה, כי מדובר ביהודי רוסיה או יהודי פולין. עם זאת מסתבר מדבריה — למרות הסתייגותיה וזהירותה — כי היהודי הפולני והרוסי מיצג, בתחום מסוים, את תמצית המידות הטובות והמידות הרעות של היהודים. כיון שהיא באה לנתח את האופי היהודי היא מגיעה לקביעת הכללות לגבי העם היהודי ככלל. אולם ההדגשה שעליה היא חוזרת שוב ושוב בדבר השפעת

18. ורנר זומבארט, 'היהודים וחיי הכלכלה' (Werner Sombart, *Die Juden und das Wirtschaftsleben*, 1911

19. שם, עמ' 182.

תנאי-הסביבה על עיצוב אופיים של היהודים וטענתה כי בתנאים של חירות ותרבות נאותים התפתח טיפוס יהודי אחר — מצביעים כי תורת הגזע, שלפיה ליהודים תכונות אופי שליליות ומוזיקות שאינן ניתנות לשינויים — אינה מקובלת עליה. למרות זאת נדמה כי ביאטריס לא היתה משוחררת לחלוטין מאותן הדעות הגזעניות השליליות ביחס ליהודים, אלא שהיא ייחסה אותן מראש למהגרים היהודים ממזרח-אירופה והסבירה אותן במכלול התנאים ההיסטוריים שנאלצו להתקיים בהם. היא קיבלה הרבה מהערכותיו של רנאן שראה את השמים כיצורים צרי-אופק, תאוותנים, אנוכיים, סובייקטיביים לעילא, נעדרי כשרון יצירה, ועם זה תחבלינים המשכילים לנצל הזדמנויות שמזדמנות להם — ואין ספק שהשקפתו משפיעה על ראייתה והבנתה את היהודים.

בבואה לענות על השאלה, מדוע היהודים במזרח-לונדון מצליחים בתחום הכלכלי יותר מאשר הנוצרים בני-מעמדם, תלתה את הסיבה באינטלקט שלהם, אשר מיל-דותם אומן ופותח על-ידי לימוד התלמוד. אולם בבואה להגדיר אינטלקט זה קבעה:

I do not wish to imply that the bigotted Jew is a 'cultured' being, if we mean by culture a wide experience of the thoughts and feelings of other races. Far from it.

משמע, היהודים הם צרי-מבט או צרי-אופק, כפי שטען רנאן לגבי השמים, ובהמשך:

The intellectual vision and the emotional sympathies of the great majority of Polish Jews are narrowed down to the past history and present prospects of their own race.²⁰

האינטלקט היהודי, לדעתה, הנו בעיקר בעל סגולות מכניות המעניקות שיקול-דעת לטווח רחוק ויכולת לעבד נתונים, סגולות אשר סייעו בידו להתאים את עצמו לתנאים משתנים ואיפשרו לו לנצל הזדמנויות הבאות והולפות בחיים. לשון אחרת: אורח-החיים של היהודי המודרך על-ידי מערכת חוקים דתית כופה עליו ריסון יצרים; מוחו המאומן לטפל בבעיות סבוכות; כושרו המאניפולטיבי שהתפתח כתוצאה מן הצורך להתגבר על קשיים במשך הדורות — כל אלה מאפשרים לו לנצל לטובתו את הדינמיקה של השינויים החברתיים במציאות ההיסטורית. זה סוד הצלחתם של יהודי מזרח לונדון, לנוכח מעמד עובדים נוצרי, עני ובלתי ממושמע, השקוע בניווון, בשכרות ובפשע, התפתח גזע של עובדים אינטלקטואליים — היהודים.

משהגיעה להשוואה זו בין הפועלים שמבני שני הלאומים: הנוצרי-אנגלי והיהודי, לא יכלה להימנע מהבעת דעה שנימתה אנטישמית, המרמזת במפורש על האפשרות של השתלטות יהודית שקטה אך עקבית על החברה המערבית, הליברלית והמת-

קדמת בחוקיה ובאורח-חיה; חברה המצטיינת בשיפור מתמיד של רמת-המחיה ומעניקה ליחיד החרוץ והמוכשר שפע של הזדמנויות בתחום הכלכלה:

Is it surprising, therefore, that in this nineteenth century, with its ideal of physical health, intellectual acquisition and mental prosperity, *the chosen people* with three thousand years of training, should in some instance realize the promise made by Moses to their forefathers: 'Thou shall drive out nations mightier than thyself, and thou shall take their land as an inheritance'.²¹

בגירסה אחרת לאותו רעיון תיארה את שיטת ה'השתלטות' הנהוגה על-ידי יהודים. היהודי, הסבירה ביאטריס, נושא את סבלו נוכח הבו והלעג הסובבים אותו ברוח טובה ושותק כאשר עולבים בו; מדוע? התשובה מצויה באמתחתה:

For why resent when your object is to overcome? Why bluster and fight *when you may manipulate and control in secret?*²²

אמנם דעות אלו אינן מצביעות במפורש על הקשר היהודי נגד החברה הלא-יהודית, בנוסף החיבור הידוע לשמצה, 'הפרוטוקולים של זקני ציון'.²³ אולם בבואן להבליט את הסכנה היהודית האפשרית, לחברה המערבית הן נשאו בתוכן יסוד אנטישמי מובהק. הטיעון האנטישמי מקבל את היוזוק משמעלה ביאטריס סיבה נוספת להצלחתם של היהודים — היותם משוחררים מעקרונות המוסר החברתי, מה שמסביר לדעתה את הרגשות האנטי-יהודיים במזרח-לונדון ואף מצדיק אותן. היא גורסת שאין צורך להרבות בחיפושים אחרי סיבות העוינות שחשים תושבי מזרח-לונדון כלפי היהודים, משום שהמתעניין הספיק כבר בודאי להיווכח:

[...] that the immigrant Jew, though possessed of many first-class virtues, is *deficient* in that highest and latest development of human sentiment — *social morality*.²⁴

הואיל ובהשפעת מורה וידידה הרברט ספנסר האמינה ביאטריס, כי החברה נמצאת בהתקדמות מתמדת מן הפרימיטיבי אל המורכב, מן האנוכי אל האלטרואיסטי, מן

21. שם, עמ' 190.

22. S. & B. Webb — *Problems of Modern Industry*. המובאה היא מן הספר של W. J. Fishman, *East End*, p. 82

23. ראה גורמן כהן, הכשר לרצח עם, תל-אביב 1967, עמ' 25. הסיפורים הודוניים בדבר הקשר היהודי העולמי החלו להתפרסם כמיסמכים אוטנטיים על-ידי האנטישמיים ברוסיה בשנים 1872 ו-1876. בשנת 1881 הופיע הסיפור בצרפת. יתכן ושמע הדברים הגיע גם אל אזנה של ביאטריס וב.

24. 'The Jewish Community', שם, עמ' 191.

התחרות הפרועה אל שיתוף הפעולה, הרי שבהבליטה את תכונותיהם החברתיות השליליות של היהודים היא מעמידה אותם בתחתית ההתפתחות החברתית; לשון אחרת — היהודים בהתנהגותם האנטי-חברתית פוגעים בהארמוניזציה של החברה האנושית; וזאת לא על-ידי הפרת החוק, שכן אין כמו היהודים מקיימי-חוק וסדר במלוא המובן החברתי. הם דבקים בחוקים משום שעצם קיומם תלוי בשמירתם, ומפני שהחוקים מאפשרים להם לפתח את הגדול שבכשרונותיהם — כשרון ההתחרות. כשרון זה ויצר ההתחרות של היהודי הנהו, איפוא, האויב המסוכן ביותר של החברה ההארמונית.

And it is by *competition*, and by *competition alone*, that the Jew seeks success. But in the case of the foreign Jews, it is a *competition unrestricted* by the *personal dignity* of a definite standard of life, and *unchecked by the social feelings of class loyalty and trade integrity*.²⁵

התחרות היהודים המצטיינת בהעדר יושר חברתי, מתגלית לדבריה, בשטחים שונים. בעל-המלאכה היהודי, הרוצה להפוך לקאפיטליסט ועיר מהר ככל האפשר, מיצר סחורה פגומה. בבואה לתאר את ענף החייטות היא עורכת השוואה בין מעיל המיוצר על-ידי חייט יהודי לבין מעיל המיוצר על-ידי בעל-מלאכה אנגלי. הראשון כמעט ואינו ראוי שילבשוהו — צורתו פגומה והוא מתבלה עד מהרה, ואילו המעיל של החייט האנגלי תפור מבד חזק, צורתו נאה והקנים שלו — ממושך פי שלושה.²⁶ הרוכל היהודי משתדל לקנות סחורה שטיבה ירוד ולמכור אותה ביוקר ולנצל בתוך כך את בורותו ותמימותו של הקונה. בעל-המלאכה והרוכל כאחד, דחוקים על-ידי היצר הבלתי-מרוסן לצבור רווחים, שהיא תכונה נוספת שגילתה ביאטריס אצל היהודים, או כלשונה:

The strongest impelling motive of the Jewish race — *the love of profit*, as distinct from other forms of money-earning.²⁷

רדיפה אחרי הרווח אופיינית גם לפועלים השכירים היהודים. אלו נעדרי כל הכרה ורגש של אחדות ואחוה עם הפועלים הלא-יהודים. הם נאבקים על שיפור מעמדם ב'בתי-היוע' של מזרח-לונדון, תוך התחרות בלתי הוגנת עם היסודות החלשים יותר שבקרב מעמד הפועלים האנגלי שם. הנשים המסכנות, נאלצות לצאת לעבודת שכירות, על-מנת לסייע בפרנסת ביתן.

I think as a general fact the Jews carry off the best-paid

25. שם, שם.

B. Potter, 'The Tailoring Trade', C. Booth, Vol. 4, Chapter 3, p. 39.

27. שם, עמ' 60.

work. While the struggling wives and mothers of drunken husbands and starving children slave day and night for a pittance which even a greener would despise, except as apprenticeship to better things.²⁸

אין ביאטריס באה להטיל את מלוא האשמה למצבן מעורר-הרחמים של אותן עלובות-החיים על היהודים בלבד, שהרי גם היהודים, המהגרים החוזשים שרויים בעוני; אף שעוניים אינו דומה לזה של הנוצרים, הרי היהודים והנוצרים כאחד הם קורבנותיה של החברה המנצלת אותם. ללא הגירה, וללא עבודתן של אותן נשים מסכנות, היה ענף ההלבשה במזרח לונדון חדל להתקיים לדעתה. מה שלא היה מביא נזק לחברה, מפני שהעובד מנוצל ואת הקונה מוליכים שולל; ואילו הנהגים היחידים הם בעלי-הבתים החמדנים, המשכירים בתיהם למגורים ולבתי-המלאכה של יזע' בדמי-שכירות מופקעים, וקבלני-המשנה הנצלנים, המוסרים את ההזמנות לבעלי-המלאכה העמלים יומם ולילה. אולם מעל לכל, שורש-הרע מצוי ברוח התקופה:

[...] The evil spirit of the age, unrestrained competition.²⁹

מן הדין להדגיש, כי כתלמידתו של ה. ספנסר לא יכלה ביאטריס לשלול את ההתחרות החפשית, אולם כמותו הוקיעה את התחרות הבלתי-מרוסנת הלקויה מבחינת המוסר החברתי. אבל הגישה החברתית האובייקטיבית שנוקטת ביאטריס בבואה לגלות את שורשי תחלואיה של החברה, אינה מונעת ממנה להגיע להערכות אובייקטיביות שהן קטלניות לגבי היהודים בני תקופתה.

היהודי, לדעתה, אינו רק קורבן הרוח הרעה של תקופת התחרות, אלא הוא מגלם אותה ושולט בה. קודם כל היהודי משוחרר מכל החובות החברתיות המוסריות, חוץ מההקפדה על שמירת החוק וממה שאפשר לכנות כתכונות של אנוכיות גועית: הדאגה למשפחה והנטיה לסייע לבני דתו הנזקקים. בזה מביא היהודי לידי גילוי את הטיפוס המובהק של ה'הומו אקונומיקוס', הפועל ונאבק במערכת הכלכלה החדשה — כפי שתיאר אותו הכלכלן שמוצאו יהודי, דוד ריקארדו, בפירושה של ביאטריס:

An always *enlightened selfishness*, seeking employment or profit with an absolute mobility of body and mind without pride, without preference, without interests outside the struggle for the existence and welfare of the individual and the family. *We see these assumptions verified in the Jewish inhabitants of Whitechapel, and in the Jewish East End*

28. שם, עמ' 62.

29. שם, עמ' 66.

trades we may watch the prophetic deduction of the Hebrew economist actually fulfilled.³⁰

היהודי הנו איפוא ביטוי מוחשי לרוח המעוותת של הליברליזם הכלכלי של החברה המערבית. בסובייקטיביות האנוכי שלו, ביצר התחרות הנצלני, בהעדור היושר החברתי, בתאוות הבצע החמדנית — בכל אלה פוגע היהודי בשרשיה המסורתיים החיוביים של החברה האנגלית: איכות העבודה וטיב התוצרת; והוא מערים קשיים בדרך התפתחותה של החברה לקראת יתר הארמוניה חברתית, בהפכו את ההתחרות הבלתי-הוגנת לאמצעי קיום בחברה.

האם אפשר לכוונת דעות אלה כהשקפה אנטישמית? על שאלה זו לא ניתן לענות בקלות, וזאת מכמה סיבות: ראשית, הוכח כי היה לביאטריס פוטר הצעירה יחס דו־משמעי כלפי היהודים והיא גיטלטלה תמיד בין הערצה לסלידה, בין זיקה רַח־מנטית אל עברם ואהדה בגלל סבלם, לבין ביקורת קיצונית וקטלנית על פעילותם בחברה בהווה. שנית, היא לא קיבלה את ההשקפה הגועית בדבר תכונות-גזע העוברות בירושה, במנותק מן התנאים החברתיים. היא הכירה בקיומן של תכונות-גזע חיוביות ושליליות אצל היהודים, אולם הסבירה אותן כפועל-יוצא של תנאי הסביבה על מכלול מרכיביה (הכלכליים, המשפטיים והרוחניים). עוון התכונות השליליות באופי הלאומי הקולקטיבי של היהודים שגילתה וגינתה, הוטל לא על היהודים בלבד, אלא בעיקר על החברה אשר התנכלה להם, דיכאה, השפילה והפלתה אותם במשך דורות. זאת ועוד: אם נכונה הנחתנו שביאטריס, בהשפעתו של רנאן, לא ראתה את היהודים כבני הגזע השמי, הרי כל השלילה שרנאן מנה בגזע זה לא חלה עליהם. אולי זה מסביר את ההצהרה ביומנה, שאין היא מחבבת את הערבים. שהרי הם היו בני-שם טהורים. שלישית, בהשפעת הסוציולוגיה הפוזיטיביסטית של הרברט ספנסר דגלה ביאטריס בהשקפה היסטורית-חברתית אופטימית. היא האמינה בתהליך ההתקדמות המשנה את החברה ללא-הרף לקראת הארמוניה החברתית ומביא לעידון יצר האדם וריסון שאיפותיו האנוכיות. היא ראתה את החברה המערבית של סוף המאה ה-19, כשלב גבוה יותר, בתהליך הקידמה האנושית וכהתעלות נוספת מעל לחברה המזרח אירופית. בחברה זו על כלכלתה המפותחת, חרויותה המדיניות, ותרבותה העשירה והמשגשגת, צמח והתחנך טיפוס יהודי אחר, השונה מאחיו בן מזרח אירופה. אורח-חיהם של היהודים המערביים אינו דומה לזה של בני-עמם המהגרים.

אפילו הליכות המסחר שלהם לא עוררו אצלה ביקורת ומוכנה היתה לחלוק להם שבחים. בזכרונותיה מצוי תיאור של אביה ספוג הערצה ואהבה. כפי שסיפרה בייאטריס, היה זה אדם מצליח מאוד בכל פעולותיו בתחום המסחר והחברה; זאת

30. 'The Jewish Community', שם, עמ' 192. יש בדברים אלה של ביאטריס גם ביטוי להלך-רוח עיון כלפי המהגרים היהודים ממזרח אירופה, אשר היה נפוץ באותה תקופה בקרב חוגים שונים בחברה האנגלית, ובמיוחד בקרב מעמד פועלים, שאולץ להתחרות עם המהגרים. ראה W. J. Fishman, Chapter 3: 'Briton and Alien'

משום שבעסקים שעשה עם הבריות נהג תמיד לפי האימרה היהודית שנהג לחזור עליה שוב ושוב: 'איזהו מקח טוב? — המועיל לשני הצדדים'³¹ לנוכח כל האמור לעיל, כלום אפשר לפטור את ביאטריס פוטר־נב מאשמת אנטישמיות בהיבטה האנטי־יהודי? דומה כי כשם שהוקעתה כאנטישמית — קי־צונית מדי, כן גם אם נפטור אותה בלא־כלום — יהיה זה פתרון קל מדי. על־אף ההסברים שהובאו לעיל, אי־אפשר להתעלם מתוכן דבריה וסגנונם, הטעונים מידה גדושה של איבה כלפי היהודים. היהודים, בעצם קיומם, ביצר החיים שבהם — מהווים סכנה לחברה. הם מערערים את המוסר, פוגמים בטעם הטוב, ומשתלטים על החברה המערבית. זהו טיעון אנטישמי מן החמורים ביותר, ואפילו לא היה גזעני במהותו, ולא הוטל על כל היהודים, אלא על אלה מהם שבאו ממזרח־אירופה; שהרי לפי שהיא מעידה על עצמה סברה ביאטריס, כי יהודים אלה הנם המייצגים הנאמנים של תכונות האומה היהודית. מה גם שמתוך קריאת דבריה בשאלת היהודים מתקבל הרושם הברור, כי מבחינה רגשית לא הבחינה בין יהודים מערביים ומזרחיים אלא כרכה את כולם ביחד לטוב ולרע. מכאן ההגדרות הכוללניות שנקטה בהן, בבואה להגדיר את הציבור היהודי, כגון: 'הגזע היהודי' או 'האומה היהודית'.

ואם לא בגלל השקפה גזענית אנטישמית, — מה היו מניעיו ומקורותיו של יחס עוין זה? בתשובה על שאלה זו נסתכן בהסבר פסיכולוגי: אם באמת היתה ביאטריס מודעת למוצאה היהודי, כפי שהיא מעידה על עצמה, הרי שמודעות זו נתחזקה אצלה בפגישתה עם יהודי מזרח־לונדון, ומכאן שאפשר להסביר את טינתה — לנוכח ההופעות השליליות בחיי היהודים — על־ידי רגש הבושה ועל־ידי שיעור מסוים של שנאה עצמית. עם זאת, אין בכונתי לטעון כי זה היה השורש העיקרי של רגשותיה האנטי־יהודיים. לדעתי יש לחפש רגשות אלו, כפי שכבר נרמז לעיל, בראש ובראשונה באופיה האריסטוקרטי־פוריסטי, שסלד מפני הוולגאריות הזולה שנתקלה בה ושקוממה אותה נגד העדר היושר ונגד השחיתות בעבודה ובמסחר שגילתה אצל היהודים.^{31א}

זאת ועוד: ביאטריס, בעלת האופי הקנאי והגטיה הברורה לקיצוניות, לא יכלה להתיחס באובייקטיביות שקולה וחיצונית לתופעות חברתיות אשר עמדו בניגוד להשקפת־עולמה הליברלית. לכן ניצול הנשים העובדות על־ידי היהודים ותופעות דומות הביאו אותה לא רק לנסיון להבין את התופעה, אלא אף קוממו אותה ועוררו

³¹ *My Apprenticeship*, p. 5: 'Moreover, he believed in the Jewish Maxim — a maxim he often cited, — that a bargain is not good unless it pays both sides'

^{31א} יוצא אפוא, כי הביקורת של ב' וב על היהודים היתה במובן מסוים הרבה יותר חמורה מזו של הסוציאלי־דמוקרטים באנגליה באותה תקופה. שכן אלה, על־אף הנימה האנטי־שמית העולה מהתקפותיהם על בעלי־ההון היהודיים, השותפים לקשר האימפריאליסטי העולמי, ידעו להבחין בין הפרולטארים היהודים לבין הקאפיטליסטים, ואילו אצל ביאטריס הבחנה כזאת אינה ברורה כלל. אפשר להסביר עובדה זו על־ידי כך שבאותן השנים היתה עדיין רווקה מן ההשקפות הסוציאליסטיות. ראה בענין זה: אדמונד זילברגר, הסוציאליזם המערבי ושאלת היהודים, ירושלים 1955, עמ' 260—268.

את טינתה כלפי המנצלים היהודים. לזה נתוספה האוירה העוינת כלפי המהגרים במזרח-לונדון, שממנה הושפעה ביאטריס שם ואף הצדיקה אותה במידה רבה. וזאת עלינו לזכור: ביאטריס הצעירה באה אל מזרח-לונדון לא רק בכדי להבין את מקור העוני, אלא גם כדי לסייע לשיפור חיי תושבי המקום. על-כן כל גורם, שגילתה, המביא להעמקת העוני, עורר את טינתה. ויהיו אלה בעלי-הבתים הנצלנים, ראשי מוסדות הצדקה הצבועים או היהודים המתחרים.

כאן הגענו לשאלה האחרונה בסיכום בינים זה: האם הדעות שהביעה ביאטריס פוטר בשאלת היהדות והיהודים לא היה בהן להוליך אותה, בתוקף הגיון הנקיטת עמדה המתנגדת לציונות?³² לא בהכרח, שכן השקפה כגון זו היתה עשויה בהחלט להביאה גם לידי תמיכה ברעיון הציוני. הערצתה הרומנטית לדת היהודית המלכותית שמקורה במזרח, קישרה בין היהדות לבין ארץ-ישראל. יחסה השלילי לרדיפות היהודים על-ידי הכנסייה הנוצרית ועל-ידי המשטר של הצאר חייב פתרון למליוני היהודים ממזרח אירופה. מן הסלידה מהכיעור והוולגאריות של החיים היהודיים במזרח לונדון — רגש שגם ציונים בלב-ובנפש כחיים וייצמן ויוסף חיים ברנר היו שותפים לו³³ — נתבקש תיקונם של חיים אלה במקום אחר שבו יוכל היהודי לבנות לעצמו חברה חדשה, אסתטית יותר. הביקורת הקטלנית על הקיום הפארא-זיטי היהודי הזמינה פתרון קונסטרוקטיבי לכלכלה היהודית במקום שם לא היתה עוד תלויה בעמלם וזיעתם של העובדים הלא-יהודים. כל אלה היו אבני-היסוד הרעיוניים של התנועה הציונית, אולם ביאטריס פירשה אותם בדרך שונה ומנוגדת לה. מדוע? על שאלה זו ננסה לענות בחלקו השני של חיבורנו.

ב. ה'סכנה' הציונית

יותר מארבעים שנה עברו בין ההתייחסות הראשונה של ביאטריס אל הבעיה היהודית ובין השניה. במרוצת תקופה זו הפכה ביאטריס פוטר לביאטריס נב. החוקרת הצעירה והאלמונית כמעט, היתה לאחת הדמויות המפורסמות בסוציאליזם הבריטי, אישיות רבת-השפעה בקרב האינטלקטואלים השמאלניים, ובשנת 1892 נישאה למי שכיהן כשר המושבות בממשלת הלייבור השניה — בראשותו של רמוי מקדונלד — וזכתה בתואר אצולה כליידי פספילד.

אין להניח כי במשך כל אותן השנים הארוכות היתה ביאטריס מנותקת לחלוטין מן היהודים ומבעיותיהם. כבר ציינו לעיל, כי שלא כבעלה, סידיני נב, גילתה עניין רב במשפט דרייפוס והיתה מזועזעת מן המעשה עצמו ומכל מה שנתלווה לו. ואילו סידיני נב היה המנסח של תכנית מפלגת הלייבור לאחר המלחמה, בשנת 1917.

32. שאלה בענין זה כבר העלה פרופ' אדמונד זילברנר, שם, עמ' 259.

33. בשנת 1903, אחרי ביקורו הראשון בווייטצ'פל, כתב ח' וייצמן אל ורה האצמן, רעייתו לעתיד: 'כרגע אנן בווייטצ'פל. אלי, איוו זוועה! סרחון, באשה, פנים יהודיים מצור מקים. תערובת הבולוואר של לונדון והדלות היהודית של פרברי וילנה'. כתבי חיים וייצמן, אגרות, כרך ג', ספטמבר 1903—דצמבר 1904, בעריכת ג' יוגב וק' דרונר, ירושלים תשל"ב, עמ' 81.

בתכנית זו נכללה פיסקת תמיכה בשיבתם של היהודים לארץ-ישראל, שבה ימצאו את גאולתם על-ידי בנין חברה חדשה ועצמאית, החופשית מהתערבותם של בני דת או גזע אחרים.³⁴ הווגן הצטיין בשיתוף פעולה הדוק, הארמוניה רוחנית ושררה ביניהם הסכמה אינטלקטואלית כמעט מלאה. מכאן שלא יתכן כי ביאטריס לא שמחה לב לדברים שכתב בעלה. אין זה אומר כי הסכימה לפיסקה שנגעה לציונות, אולם בודאי שהיתה מודעת לה. בנוסף לזה, בקרב חוג הצעירים אשר הקיפו את הווגן בשנות ה-20 היו לפחות שני יהודים. האחד היה נוטה להתבוללות — הרולד לאסקי, והשני מומר — ליאונרד וולף. שניים אלה עוררו בה — במישרין או בעקיפין — את המודעות היהודית. אולם כל אלה היו בבחינת איזכורים חולפים שלא תבעו ממנה הכרעה אישית, אינטלקטואלית בנושא היהודי. בשנת 1930 השתנה המצב. כשם שהפגישה הראשונה עם החברה היהודית במזרח-לונדון, לפני כשני דורות, הביאה אותה לגיבוש השקפה מפורשת על אופיו של העם היהודי, כך מעורבותה באמצעות בעלה, בהיבט הפוליטי של השאלה היהודית, חייבה אותה לנקוט עמדה ברורה ביחס לתנועתו הלאומית של העם היהודי — הציונות. כרגיל במקרים כגון אלה היתה השקפתה קנאית, פסקנית וקיצונית.

את יחסה לציונות יש להבין כתערובת של עקרונות אידיאולוגיים, קנטרנות אישית ומידה לא מעטה של רשעות. הואיל ומעורבותה האישית בשאלה היתה, כאמור, באמצעות בעלה, סידיני ווגן, היא נפגעה קשה מן הסערה שקמה בדעת-הקהל היהודית-אנגלית סביבו בעקבות פרסום 'הספר הלבן' בשאלת המדיניות העתידה בארץ-ישראל, אשר נשא את שמו כשר-המושבות. הלחצים הכבדים שהופעלו על סידיני ווגן על-ידי מנהיגי התנועה הציונית, ראשי היהדות בעולם, ואוהדי היהודים למיניהם, קוממו אותה ועוררו את זעמה. הקריירה המדינית של בעלה הקשיש, שביאטריס לא היתה אדישה לה, הועמדה במבחן בשאלה זו, ובסופו של דבר בגללה התערער מעמדו כשר בממשלה, משהוצא הטיפול בבעיית ארץ-ישראל מידי והועבר לאחריותו הבלתי-אמצעית של שר החוץ ארתור הנדרסון. ההתקפות על סידיני והפגיעה בכבודו לא יכלו שלא לעורר בלבה טינה קשה כלפי אלה אשר עוללו לו זאת.

ביומנה מתקופה זו היא רשמה בעצב אירוני שאחד מיתרונות הזיקנה שבאין לאדם הזקן עתיד אין לו גם מה לאבד או במה לזכות, ולכן הוא נעשה אדיש ומנוכר לנעשה סביבו, שאם לא כן היו חייו של סידיני כשר-המושבות הופכים לגיהנום. מאז המאורעות הטראגיים בשנת 1929, כאשר עשרות יהודים נרצחו על-ידי פורעים ערביים, סובבים אותו עסקנים יהודיים ואוהדי היהודים למיניהם, כנחיל דבורים. הכל תובעים ממנו, אם מתוך צער וזעם ואם מטעמים של תעמולה, נקמה ופיצוי על האסון שפקד את יהודי ארץ-ישראל.³⁵

34. S. Levenberg, *The Jews War Aims Memorandum* — December 1917 and Palestine, pp. 204–205

35. היומן, עמ' 217.

ככל שרבו הלחצים החיצוניים הציבוריים והפנים-מפלגתיים לשנות את הכוונות המדיניות שנוסחו ב'ספר הלבן', כן גבר זעמה של ביאטריס, ומשהו מתחושתיה מן העבר הרחוק כלפי יהודי וייטצ'פל התעורר וצף מחדש. בקטע מיומנה, הנושא את התאריך 30.10.1930, אשר העורכת השמיטה אותו מטעמים מובנים מאליהם והנמצא בארכיונם הפרטי של הונבים אנו קוראים:

Why is it that every one who has dealing with Jewry ends
by being prejudiced against the Jews?

האין במשפט זה, לבד מנימתו האנטישמית, כדי להסביר את יחסה כלפי היהודים לפני למעלה מארבעים שנה? דומני שכן. כדי לחזק ולהוכיח את טענתה היא ממשיכה:

Sidney started with a great admiration for the Jew and a contempt for the Arab — but the reports that all the officials at home and in Palestine find the Jews, even many accomplished and cultivated Jews — intolerable as negotiators and colleagues.

הנה כי כן, לפנינו צאצאו של הסוחר ובעל-המלאכה היהודי בוויטצ'פל בדמותו של עסקן ציוני. כמוהו כאביו הוא נעדר נורמות של מוסר חברתי. שם במשא-ומתן במסחר וכאן במדיניות. לצורך הדגמה היא רושמת הערה ארסית על אישיותו של חיים וייצמן, אשר יחסיו עם סידני הגיעו עד משבר וקרע אישי. כפי שמקובל עליה היא מתחילה מן החיובי. לדבריה, סידני נמנה על מעריצי וייצמן, שאישיותו מרשימה ויש בה קסם רב. לפי הערכתה —

[...] He is a disinterested idealist, a clever administrator, an accomplished intellectual — all rolled into one. But he is a champion *manipulator* — and uses arguments and devices regardless of accuracy, straightforwardness or respect for confidence, or other *honourable undertakings*.

יהיו אשר יהיו ההערכות של הפעולה שוויצמן נקט באותו משבר, והיחס שגילה כלפי ס. נב, שאין כולן לשיבחו,³⁶ אין להכחיש שדבריה של ביאטריס ספוגים טינה אישית. לאחר כל מה שאמרה על תכונותיהם של היהודים מקבלת התקפה זו גם משמעות החורגת מהערכה אישית, והיא נוגעת לרשמי יחסה כלפי היהודים. היהודי התחבלן (המניפולאטור) לובש צורה ופושט צורה. פעם הוא רוכל או חייט

36. גם דוד בן-גוריון גינה ביומנו את יחסו הבלתי-הוגן של וייצמן כלפי ס' וב על שבלי ידיעתו בא לדבר בגנותו ולהשמיצו בפני ראש הממשלה. ראה: ד' בן-גוריון, זכרונות, כרך א', תל-אביב תשל"א, עמ' 415.

יהודי כנוע כלפי חוץ ועקשן בפנימיותו, שומר-חוק מחד-גיסא ומערים עליו מאידך גיסא, ופעם הוא מנהיג ציוני רב-קסם ואינטלקטואל. אולם בכל מקרה הוא A clever devil כדבריה של ביאטריס נב.³⁷

טינתה האישית כלפי חיים וייצמן וכלפי יהודים הדומים לו, היתה בודאי הסיבה להערתה הצינית והמרושעת בהתייחסה לקרבנות היהודים שנרצחו במאורעות שנת 1929. ח. וייצמן מספר בזכרונותיו על שיחה שקיים עם הגב' נב בביתה. בעקבות דבריו, שבודאי נגעו באסון הכבד שפקד את יהודי ארץ-ישראל, העירה: 'איני יכולה להבין למה מרימים היהודים רעש כזה כאשר כמה עשרות אנשים נהרגים בארץ-ישראל. כמספר הזה נהרגים מדי שבוע בשבוע בלונדון בתאונות דרכים ואין איש שם לבי'.³⁸

לדעותיה בעבר היתה משמעות נוספת לגבי קביעת יחסה אל הציונות. במזרח-לונדון, לפני למעלה מארבעים שנה, גינתה ביאטריס את קיפוחן של הפועלות הנוצריות על-ידי מתחריהן היהודים, שהיו מוכשרים, פיקחים וחזקים מהן. וכאן היא ניצבת לנוכח התחרות ממין אחר. היהודים והערבים מתחרים ונאבקים זה בזה על אותה כברת-ארץ. לא היה כל ספק בלבה, ידו של מי תהיה על העליונה בהתחרות זו, משום שהערבים הנם המסכנים-החלשים ואילו היהודים הם הפיקחים-החזקים. הם יודעים להפעיל בכל מקום את השפעתם באמצעות עושרם.

The Zionist Movement, and the mandate for a National home for the Jews in Palestine seems to have originated in some such *unequal pressure exercised by the wealthy ubiquitous Jew on the one hand and the poor and absent Arab on the other*.³⁹

הערבים הנם המפסידים לא רק בתחרות המדינית אלא גם בארצם הם. היהודים מצליחים, בהתמדה ובעקביות, לנשל אותם מאדמתם באמצעות עושרם וכשרונם המאניפולטיבי.

Owing to the superior wealth and capacity of the Jews, it is the Arab who has suffered damage during the last ten years.

אמנם היא מוסיפה שהיהודים טוענים, ובצדק, כי הם קונים את אדמות הערבים על-פי החוק הקיים בארץ. אולם כשם שבעלי-המלאכה והסוחרים היהודים במזרח לונדון קיימו בקפדנות את החוק הכתוב והפרו את חוקי המוסר החברתי הבלתי-כתוב — כן המהגרים היהודים בארץ-ישראל, שפעולתם החוקית אינה מונעת גרימת עוול לערבים.

Webb's private papers. L.S.E. .37

.38. ח' וייצמן, מטה ומעש, ירושלים תש"ט, עמ' 26.

.39. יומן, עמ' 218.

בהגנתה על הערבים המקופחים, לא היתה ביאטריס נב מקורית ויחידה. רבים ממנהיגי השמאל הבריטי היו ערים לבעיה זו, והעלו אותה כנימוק בבואם לדון ביחסם אל הציונות. אולם אישים אלה כגון ג'ים מקסטון (J. Maxton) או פ. ברוק-וויי (F. Brockway) ממנהיגי I.L.P. ראו בחיוב את הנסיונות של ההתישבות השיתופית הקיבוצית של היהודים בארץ-ישראל, ואילו ביאטריס שללה אף אותם. בשיחה הנזכרת לעיל, בינה לבין דב הוז בוועידה השנתית של מפלגת הלייבור היא הגיבה באדישות על תיאורו את ההתישבות השיתופית בארץ-ישראל. לדבריו 'היא נאמנה לתפישתה, שקואופרציה יצרנית אינה עלולה להצלח, ודברי השבח שלי למפעלנו בארץ לא היו עשויים להפוך את לבה'.⁴⁰ בזה קיבלה למעשה ביאטריס נב את הטעון המארכסיסטי נגד הגשמת הסוציאליזם באמצעות הקואופרציה, אף ששללה עדיין באותה העת את השקפת-העולם המטריאליסטית. עמדה זו של ביאטריס נב ביחס להתישבות השיתופית מצביעה על מערכת נימוקים רציונלית נטולת-רגשיות שהעלתה ביאטריס כנגד הציונות. ראשית לכל, שללה את זכותם ההיסטורית של היהודים על ארץ-ישראל.

Is there any principle relating to the right of peoples to territory in which they happen to live?

השאלה מנוסחת בנימה רתורית, והתשובה ברורה. שיבתם של היהודים לארץ-ישראל משמעותה, לדבריה, ביטול הזכות של ילידי המקום הערבים לנחלת אבותיהם, אם קיימת זכות כזו בכלל:

If there is such a right

לכן:

To talk about the return of the Jew to the land of his inheritance after an absence of 2,000 years seems to me sheer nonsense, hypocritical nonsense.⁴¹

וזהי צביעות, לדעתה, משום ש'זכות היסטורית' או 'זכות אבות' על ארץ מסוימת אינה תופסת כלל בחברת בני-אדם המאורגנת ופועלת לפי עקרונות שכלתניים. אי לזאת, כל מי שתומך בזכות היהודים לשוב לארץ-ישראל, וכוונתה היתה לידידיה האנטי-קולוניאליסטים, חייב, מטעמי יושר אינטלקטואלי, להצדיק גם את ההתישבות הלבנה בקניה.

אמנם ביאטריס לא שללה לחלוטין את זכות ההגירה של בני-אדם מארץ לארץ ומיבשת ליבשת. אולם ההגירה חייבת להתבצע לפי עקרונות אוניברסליים בהסכמה

40. ראה הערה מס' 9.

41. היומן, עמ' 217.

בינלאומית, ותוך הקפדה על מידת התאמה גבוהה בין כישוריהם של המתישבים ויכולת הקליטה של ארץ ההגירה ושמירת זכויותיהם של התושבים המקומיים.⁴² העליה היהודית לארץ-ישראל, אם תורשה אי-פעם בעתיד, הרי שתתבסס על עקרונות אלה, ולא תישען על הזכות ההיסטורית.

משביטלה את זכותם ההיסטורית של היהודים על ארץ-ישראל, באה לשלול גם את זכותם הגזעית. נאמנה להשקפתה שלמדה, כאמור, מן ההיסטוריון רנאן, כי היהודים של ההווה אינם בני הגזע השמי, אלא מעין גזע מעורב, קבעה כי גם מבחינה זו פקעה זכותם על ארץ-ישראל, או לפי פסיקתה המוחלטת:

[...] The Jewish immigrants are *Slavs or Mongols and not Semites*.⁴³

לאחר ששללה את זכותם של היהודים לשוב לארץ-ישראל מטעמים של מוסר — נישול הערבים המסכנים מאדמתם, ועקב רעיונות על הנדסה חברתית אוניברסלית — ארגון ההגירה לפי עקרון ההתאמה, ומן הטעם הגזעי — סירוב להכיר שהם שמיים, היא מצביעה על הסכנה הנשקפת מן הציונות לדת הנוצרית ולתרבות המערב.

ביאטריס היתה, כפי שסופר כבר, אישיות בעלת אמונה דתית כמעט מיסטית, מודחקת לרוב, אולם לעתים צפה ועולה על-פני השטח.⁴⁴ אמונה מודחקת זו בתוספת היצר המרושע, הביאו אותה לטענה הבאה:

What interests me about all this ferment over Palestine is the absence, from first to last, of any consideration of Palestine as the Cradle of the Christian creed — as the Holy Land of Christendom.

'Sooner or later the League of Nations ought to work out some principle of conduct with regard to the relative rights of the natives and the would-be immigrants, and as to the type of immigration to be promoted'. היומן, עמ' 218. חזון אוטופי זה, פיקוח בינלאומי על הגירת האוכלוסין בעולם כולו, מלווה היה אצלה ברעיון בדבר השבחת הגזע: פיקוח על הילודה, הרחקת ילדים מפגרים מן החברה, וניסויים מדעיים בהשבחת גזעם של בני-האדם. כל זאת מתוך החרדה, כי הגזע האנושי מאבד את עצמו לדעת עקב הריבוי הטבעי הבלתי-מתוכנן. 'The human race has disgraced itself. It has shown neither intelligence nor good will'.

K. Muggeridge, p. 234

שם, עמ' 257.⁴³

הקורא יזכור את הגנתה הלוהטת על מעמד לימודי הדת הנוצרית בבתי-הספר — בוויכוח עם לאונארד וולף. זאת ועוד: בשנת 1926 רשמה ביומנה את הווידוי הבא:

'I am perpetually brooding over my inability to make clear even to myself, let alone to others, why I believe in religion's mysticism, why I hanker after a Church — with its communion of the faithful, with its religious rites, and above all with its definite code of conduct'. *Our Partnership*, p. VII

היא מודה, שמעולם לא היה לה יחס מיוחד לארץ-ישראל, אולי משום שאינה מאמינה בנצרות — דבר שלא היה מדויק כמובן — אולם אין היא יכולה להבין, כיצד זה הנצרות מתעלמת ממאות שנות מאמץ היסטורי לקנות שליטה בארץ שבה נולד ונצלב משיחה. מכאן הגיעה למסקנה, כי ויתור על התביעה על ארץ-ישראל הוא סימן גוסף לתהליך ההתנוונות וההתפוררות המתרחש בתוך הכנסייה הנוצרית.

Is the promised land for the Jewish Home yet another sign of the rapid decay of Christendom?

ביאטריס לא הסתפקה בגילוי בשורות-האיוב לנצרות, אלא אף ניסתה 'לקומם' את ראשי הכנסייה כנגד רוע-הגזירה. להלן סיפורה, בקטע מיומנה שלא פורסם:

As we were passing through the afternoon gathering at B.P., I found myself close to Cardinal Bourne and we exchanged greetings. And then perhaps with a touch of *malice* I repeated to him what I have written about the indignant crusaders watching Christian Governments hand over the Holy land to the Jews in remembrance of those men who made Palestine 'famous for all time' — presumably by the Crucification?

כוונתה היתה לדברי לויד-ג'ורג', אשר בוויכוח בשאלת ארץ-ישראל בבית-הנבחרים אמר, כי היהודים הטביעו את שם ארץ-ישראל לנצח בתודעת העולם הנוצרי. לזה הוסיפה ביאטריס בציוניות, כי עשו זאת על-ידי צליבתו של ישו.

את תגובת הקרדינל תיארה כך:

He seemed stung — perhaps he has already been roused by the thought of this strange deadness of *Christian tradition*, exemplified in the Balfour promise.

ביאטריס לא הסתפקה בטיעון שהגשמת הציונות מעידה על גסיסתה של הנצרות, היא אף הגדילה לעשות. דעתה היתה, כי לרעיון שיבת-ציון אין כל משמעות דתית-יהודית, שהרי רוב העולים לארץ אינם מאמינים בתורת משה והנביאים, אלא בקארל מארכס וברוסיה הסובייטית. לנוכח הערכתה את הציונות כתנועה בעלת אידיאולוגיה קומוניסטית-מטריאליסטית בחשאי, לא ייפלא שהיא באה להזהיר את המערב מפני הקמת עמדה קדמית אידיאולוגית מדינית של העולם הקומוניסטי בארץ-ישראל. ההזהרה של ביאטריס מפני הסכנה הקומוניסטית-ציונית במזרח

התיכון קשורה היתה בהשקפתה הפסימית על עתיד תרבות המערב לנוכח עליית כוחם של המשטרים הרודנים, הפאשיזם והקומוניזם באירופה.⁴⁵ בעקבות מערכת כה מורכבת של נימוקים נגד הציונות לא נותר לביאטריס אלא להביע את התקוה הבאה:

What seems to me probable is that when the Jewish authorities realise the *Anti-God and Communist character* of the new settlers, they will gradually give up the idea of a *Palestine Jewish State, and possibly even of a Jewish Cultural Home*.⁴⁶

אין להתפלא איפוא על מסקנתה הסופית שביטול תקוות היהודים למדינה משלהם בארץ-ישראל ואפילו לבית-לאומי שם, יבוא לא רק בלחץ ההתנגדות הערבית, ולא רק כתוצאה משינוי מדיניות בריטניה, אלא גם בגלל מפנה שיתחולל בקרב הנהגת העם היהודי. מבחינה זו היא אף מצאה מידה של חיוב במאורעות הטראגיים, כהגדרתה, בארץ-ישראל.

Probably future Governments will be only glad to have had *the ice broken* and the Jews forced to be more considerate and reasonable.⁴⁷

למעשה יש בפיסקה זו, לאחר כל הנאמר לעיל, הצדקה של פרעות הערבים ביהודים. אם הציונות פסולה מבחינה מוסרית על שום כוונתה לנשל את הערבים ילידי-הארץ מאדמתם; אם תביעתה העקרונית בשם הזכות ההיסטורית על ארץ-ישראל יש בה משום ערעור הנוהל העולמי הראציונלי הרצוי של ההגירה לפי צרכי הארץ והתאמתם של המהגרים אליה; אם זוהי תנועה המורדת באלוהים, המבטלת

45. בסוף שנות ה-20 היא רשמה ביומנה:

'Russian Communism and Italian Fascism, two sides of the worship of force and the practice of cruel intolerance — with the still more penetrating idea that this spirit is creeping into the U.S.A. and even creeping into Great Britain. K. Muggerridge, p. 225

יש בכך אירוניה של ההיסטוריה ששנתיים ימים לאחר הצהרותיה האנטי-קומוניסטיות, בשנת 1932, הוזמן הווג וב על-ידי ממשלת ברית-המועצות לבקר ברוסיה הסובייטית. פרי ביקורם זה היה חיבורם הידוע *Soviet Communism, A New Civilization?* London, 1935. חיבור פרז-סובייטי מובהק, חד-צדדי במסקנותיו, ומבוסס על מקורות סלקטיביים ביותר. דבקותם של הווגים במשטר הסובייטי יש להבינו על רקע של משבר המשטרים הדמוקרטיים בשנות ה-30, במיוחד לנוכח השפל הכלכלי שפקד את החברה הקאפיטליסטית. המאפיין את אישיותם הדוגמטית של השניים בימי זיקתם, שגם לנוכח המשפטים הפוליטיים שנערכו בברית-המועצות במחצית השניה של שנות ה-30, ולמרות הזעזוע שעבר עליהם, לא שינו את עמדתם כלפי המשטר הזה.

46. היומן, עמ' 257.

47. שם, שם.

למעשה את אחיזתה של הנצרות בארץ הקדושה לפי אמונתה; אם טמונה בה סכנה לתרבות המערב בהיותה מעין סוכן של הקומוניזם העולמי — הרי ריסון שאיפות הציונות וביטול מוחלט של קיומה, זו מטרה המצדיקה את ביטויי ההתקוממות נגדה — פגיעה ביהודים. זו לא היתה עמדה אשר נבעה מתוך שנאה ליהודים וצמאון לדמם, אלא הצדקה לתגובה הנובעת מתוך מציאות אובייקטיבית, גם אם היא אכזרית ותוצאותיה טראגיות.

הנה כי כן, ביאטריס נב לא השתנתה הרבה מאז ימי נעוריה ולא נטשה את שיטתה להשקיף באובייקטיביות על המציאות החברתית וההליכיה תוך הישענות על עקרונות מוסריים, אבל מתוך הימנעות ממעורבות אישית בתוכה. בכתבה על מניעי ההגירה ההמונית של היהודים ממזרח אירופה היא הבליטה והדגישה את סבלם של היהודים הנרדפים, אולם גילתה הבנה גם למניעים של רודפיהם. בפוג-רומים, לדעתה, באו לידי גילוי התנגדות הממשלה והתקוממות ההמונים נגד השחיתות והנוק החברתי-כלכלי שהיהודים מביאים לחברה הרוסית. כעבור למעלה מארבעים שנה, ראתה במאורעות בארץ-ישראל טראגדיה, אולם בדיעבד הצדיקה את תגובתם האכזרית של הערבים.

בזה תמה פרשת המעורבות של ביאטריס נב בשאלות העוסקות בשתי התקופות ובשני המישורים של הקיום היהודי: המהגרים היהודים למזרח לונדון בשנות ה-80 של המאה ה-19 והמתישבים הציוניים בארץ-ישראל בראשית שנות ה-30. מכאן ואילך, במשך שלושים-עשרה שנות חייה הנותרות, לא הקדישה תשומת-לב לבעיותיהם. סבלם מאז עליית הנאצים ובמלחמת-העולם היה ידוע לה כפי שיעירו הדברים האחרונים שרשמה ביומנה ימים ספורים לפני מותה. אולם מעורבותה בענייניהם לא היתה אישית עוד. בשנת 1931 התפטרה ממשלת הלייבור של רמזי מקדונאלד. סידיני נב חדל להיות שר המושבות — היהודים ואוהדיהם לא הטרידו אותו יותר. מפלגת הלייבור נקלעה לתוך משבר חמור עם פרישתו של מקדונאלד ממנה; המשבר הכלכלי וזעזוע את העולם המערבי, אבטלת המונים הפכה לאימת התקופה והביאה רבים וביניהם גם את הוונפים, ליאוש מן המשטר הדמוקרטי. בסוף שנות ה-30 גברה החרדה מפני מלחמת-עולם נוספת. כל אלה דחקו את שאלת הציונות בתודעתה לפינה נידחת ואולי אף נשכחת.

בפתיחה לחיבור זה ביקשנו לברר אם אפשר למצוא קשר בין יחסה המאוחר של ביאטריס נב אל הציונות ובין יחסה המוקדם אל היהדות והיהודים. עתה, דומני, נוכל להשיב על שאלה זו בחיוב אך מתוך הסתייגות. דעותיה על היהדות שרכשה אותן בשנות ה-80 של המאה שעברה על-ידי עיון בספרות התקופה בנושא זה, ואותן חיוקה וגיבשה במחקריה על היהודים במזרח-לונדון, לא דחקו אותה לעמדה אנטי-ציונית, אבל שימשו רקע לעמדתה זו. וגם מכלול טיעוניה נגד הציונות, שאותם תיארו וניתחנו לעיל, קיבלו את ממדיהם החורגים מעבר לכל יחס, בהשפעת יחסה הקבוע משכבר ליהודים וליהדות.

אי לזאת אין לראות את עמדתה של ביאטריס נב כמיצגת את השקפת השמאל בבריטניה. נכון שהיו בה כל אותם היסודות הרעיוניים והמדיניים שאיפיינו את

השמאל: הגישה האנטי־קולוניאלית;⁴⁸ ההתנגדות לניצול קאפיטליסטי־אימפריאליסטי של העמים במושבות; ההתנגדות לנישול הערבים והדאגה למצבם של הפלחים המסכנים; אי־הכרה בזכות היהודים כאומה על ארץ־ישראל; אולם לכל הטיעונים הללו מוסיפה ביאטריס גוון אישי, אשר הפך אותם למערכת ההנמקה האנטי־ציונית החריפה והקיצונית ביותר באותה תקופה.

הגוון האישי שני פנים לו: האחד — המטען הרוחני־רעיוני המיוחד אשר קבע את יחסה הדו־משמעי כלפי היהודים והיהדות, השני — המבנה הנפשי הנוטה לקנאות ורודנות אינטלקטואלית, שהשפיע על הפירוש הקיצוני העוין שנתנה לציונות — כתנועה המסוכנת מבחינה מוסרית, תרבותית ופוליטית. אמנם ההיסטוריה טפחה על־פני התקוות ל'כשלון הציונות' שהביעה ביאטריס גוון, אולם טיעוניה, ברובם, שרירים וקיימים בפי מתנגדי הציונות עד עצם היום הזה.

48. מן הקריאה ביומנה של ביאטריס וב מתברר, כי היא לא גילתה ענין רב בשאלות קולוניאליות ואת הנושא למדה בעיקר מפי בעלה בהיותו שר המושבות. ביומנה היא מסכמת את השקפתו בענין זה, ומוסיפה הערה, שאינה בטוחה כי הוא צודק לחלוטין. הרושם הכללי — שהיא היתה בעלת השקפה אנטי־קולוניאלית תקיפה, ואילו סידני, עקב אופיו ותפקידו, היה מתון מאוד. ראה היומן, עמ' 215.